

İlini aladasyn edenleri ykbaly ilini ykbalyndan aýra bolmany üçin olary ýatlap, ykballaryny kesgitlen ini öwrenmek, halky geçmi ini(taryxyny) öwrenip sapak hem tejribe almagy bir görün i bolýar. Sebäbi olary ykbalyny ýa an döwründe ýurtde ýüz berýän taryxy wakalary emele getirýän durumy(ýagdaýy) kesgitleýär.

Sapar dāde Hatyby(1917-1995)ny ÝATLAMA

Azadlygy we ijtemai adalaty ýolunda çaly an(göre en), taryx ylymlaryny kan-didati, medeni we siasy ojagy agzasy serhe ⁽¹⁾ Sapar Hatyby(oturanlary sol-dan 1-njisi) 78 (1917-1995) ýa ynda aradan çykdy. Bu ýatlama merhumy gyrky mynasybeti bile ýazyldy.Yzy ýarap, ýüreklde ebedi ýa yn.

Ö söz: Ilini aladasyn edenleri ykbaly ilini ykbalyndan aýra bolmany üçin olary ýatlap, ykballaryny kesgitlen ini öwren-mek, halky geçmi ini(taryxyny) öwrenmegi bir görün i bol-ýar. Sebäbi adamlary ykbaly ýa an döwründe yüz berýän taryxy waqalar netijesinde emele gelyän ýagdaýa bagly bolýar. Ata-babalarymyz "geçmi i bolmadygy geljegi bolmaz" diýip yönekey ýere aýtmandyrlar, dogurdanam geçmi i (taryxy y) hem geçenleri i öwrenip, sapak hem tejribelerinden peýdalanyp durulmasa, ol geçmi e we onu degerlerine(gymmatlyklaryna) eýe bolup, zamana laýyk abyraý bile ýa ap bolarmy?

Sapar däde paxyry ýa aýy y, köp jähätden Iran türkmenlerini , ylaýtada ýa neslini üns merkezinde durmaly. Sebäbi ol merhumy ýa an döwründe yüz beren waqalary we ondan so rakylary ardy-ardyna syra düzip göz ö üne getirilse ba ymyza nämeler nähili gelip, nämelerde nähili geljekdigine göz ýetirmek kyn bolmasa gerek.

Sapar däde Iranda “Harby fakulteti” tamamlap bir ýyldyzly go un äfseri bolýar. 2-nji jahan uru yndan so emele gelen ýagdaýda dörän “Ynkylapçy Äfserleri Guramasy” adly gizlin guramany merkezi komitesini agzalaryndan bolýar. Ol gupba¹⁾ Derejesini-de alýar welin guramany üstünden barylmagy bile USSR-e sygynmaly bolýar. Bosgunlykda “TDU”(Türkmen Döw-let Universitesi)-ni taryx-hukuk fakultesini tamamlap “TYA”(Türkmenistan Ylymlar Akademiasy)-ny taryx institutynda i läp kandidatlyk desertatsia(resale)sini goraýar. Ilerden gaýra sygy-nanlary 80-nji ýyllaryndaky tapgyrny aralaryndaky “THMSO”(Türkmen Halkyny medeni we siasy Ojagy)-na 1988(1367)-nji ýylda agza bolup, A gabat filýaly bile gatna ýar. Ol merhumy ömür ýüpy(tanapy)ny üzülmege bile “Ojak” tejribeli, ylymly we bütin ömrüni öz ideology ynanjy bile halkyna we ynsaniýete wepaly ýa an bir goja agzalaryny birini ýetirdi.

Ýady ýüreklerde ebedi ýa ap ýoluna nur saçsyn.

1-Äfser ösip ýyldyz ýerine gupba daqynanda parsçada serhe , orşçada palkownik, i lisçede kolonel, türkçede albaý diýilýär.

Altyn-kümü den bolan bezeg aýlarny ustasy Arazgylyç ustany ogly Sapar Hatibi 1296(1917)-njy ýylda Omçaly obasynda dogulýar we alty ýa ynda türkmenleri milli-mezhebi mektebine okuwa berilýär. Oglanlyk müçesinde halkymyzy taryxynda ýüz beren bir taryxy waqany aýady bolýar. Ol haqda merhumy özi eýle gürrü beripdi: “Reza a pählewi türkmen taýpalaryny hanlaryny ol sanda kümü depeden “Ata hany” Astarabat äherine(1937=1316 h. . den bäri Gorgan). geple ige çagyryp dildüw ik bile öldürtdi we ardyndanda türkmenlere ýaraglarny tap yryp tehrana doly boýun bolmagy talap edip ultimatum berdi. Türkmenler, onu bu tutu-myna gar y bir karara gelmek üçin taýpa wekillerini gurultaýy-ny Omçaly obasynda geçirmeli boldular. Gurultaý 20-nji maý 1924(1303) günü Diwana Pa atly birini tut agajyny ýanyn-daky gi likde(meýdanda) geçirildi. onda jemhuriýet gurmak gararyna gelip prezidentini (Osman Axun), ge e çilerini hem paýtagtyny (Akgala äheri) üstünde razyla dylar. Bu taryxy wa-qany bir topar de -du oglanlar bile ýapragy doly çykyp ýeti -medik ol tut agajy hatja(axa)laryna münip tomo a etdik.

Adamlary bir topary tegelen ip oturup, ba galary-da arkalarynda dik dur ulary we kámahal biri ortada gürläp razymy? razy diýip omin edi ileri henizem gözimi ö inden gidenok."

Sapar däde ba langyç hem orta mekteplerde okan döwri, we bolan waqalar haqynda eýle gürrü beripdi:"20-nji asry ba larynda Orsýetde ýüz beren oktiabir ynkylyby netijesinde dörän durumdada I listany plany boýunça Iranda häkimiýeti eýelän Yrza Pählawi 19-nji asry 2-nji ýarymyn-da(1881-nji ýyl) Ors kolonyalistini türkmen topragyny parçalap Irana beren bölegini üç le ger(diwision) go un bile eýelemegi ba arandan so (1925) ilki eden i i gadymdan gelyän türkmen mekteplerini ýapmak boldy. Ol zalym

kolonyalistlary plany boýunça 1285(1906)-nji ýylda mä rutiýet ynkylyby ýe en-de kabul edilen esasy kanun(kanstitutsia)ny köp milletli Iranda ýa aýan milletlere berýän hak-hukuklaryny depeläp döwlet mekteplerini di e pars dilinde açdyrdy. Ilki kümü depe, hoja-nepes, omçaly, aryq we bä ýusga-da so ak-gala, kümmet qawuz we aýderwi (kelala)-de. Men türkmen mektepleri ýapyl-ýança 2 ýyldan gawyraq wagty içinde ewteg(kurany ýediden biri)den, rawnakylslyslamdan(15-nji asyr türkmen ahyry Wepai-ni eseri) we Sopy Allaýary “sobatelajizin” manzuma(paima)syndan yzly-yzyna sapak alyp imtihan(sinaw, egzamim)laryny üstünlikli geçirip “mugtasar” döwresini(kursini, aýlamyny) ba -ladym. Bu döwrede pikeýdan(keýdan fikhi)-dan sapak alyp gutarypdym welin üstümize çozyp gelen hökümet go uny bile uru ba lanyp okuw tätil boldy. Türkmenäsährany günbataryny hökümet go uny tarapyndan alynmagy bile bar zat düýbinden üýtgäp ba lady. Ilki haýal etmäni pars dilinde mekteb açyp türkmen mekteplerini okuwçylary ö ki oqanlaryny hasaba alyp döwlet mekteplerine geçirdiler. Netijede alty ýyllyk ba -langyç mektebini so ky imtihanyny(egzaminini) 1308-nji ýyly ba larynda üç klasda ym Öwez, Sapar Ensary we Baýrammu- xammet Modärräsi bile gutardym. Biz Irany terk etýänçäk ba -langyç hem orta mekteplerini so qy egzaminlarni ýörite döwlet egzaminini bolup ministerligi tarapyndan etrap(raýon, bäh) mer-kezlerinde ýa-da uly äherlerde alynýardy. Onu üçin bizi Astar-abada alyp getirdiler. Imtehany ardyndan bizden “orta mektebi Tehranda okamaga razymy yz?” diýip soranlarynda hawa diýip jogab berdik. ol ýyly tomusunda Reza a kümü depä gelende Türkmenäsähradan biz ýaly ba langyç mektebi gutaranlary(on üç sany) Astarabady gübirnatory(mayor= särgord Ähmat Hekimi) ahy gar y almaga ýygnap getirdi. onda bizleri haqymyzda hem raport berip, bölgede orta mektep bolmany üçin bulary niredede okatmak meselesini çözmege kömek sorady. Yrza a-da “bularam

tehranda okady , türkmenleri tehran bile gatna ygy näçe köp bolsa onçada ýag y bolar” diýip sözini üstüne go -dy. Bizden bir ýyl ö dört sany okuçu: Abduraxman Färzana, Halim Seyýady, Erjep Nazeri we Garatagy ogly Nefes Mähmiani(familia adyny so üytgedip Kemali etdirdi) Tährana alyp gidilipdir. Bizleri gy y ortasynda tehrana alyp gitdiler we haýal etmänide okap ba ladyk. Alty ýyllyk orta mektebi so ky egza-min(döwlet egzamin)lerini 1315(1936)-nji ýyly ba larynda üstünlikli geçirip, Sary Gökle i, Gurbanmuxamet Söýeri, Ylýas Magtymy daxy bile Harby fakultesine okuwa girdim."

Pählewi hökümeti 1316(1937)-nji ýylda türkmenlerden köp ki ini milli meselelerini gozgamakda aýyplap tutup tehranada tutsoghana salýar. onda türkmen studentleri ol sanda harby fakultede oqaýanlaram tutýar welin Ylýas Magtymy bile Sapar Hatibini uzak saqlamany bo atýar. Tutulanlardan Gurban Muxamet Söýerini bile orta mektebi Meskeude we hukuk fakultäni türkiýde okan we türkmen taýpalaryny Omçalyda geçirlen gurultaýyna aktiw gatna an Hajyhan Oguzyny zyndan-da öldirýärler. Galanlary bolsa 2-nji jahan uru ynda alman Fa iz-mine gar y birle en döwletleri (USSR, USA we I glistan) go unlary 1941(1320) de Irana girmegi bile fa ist a gaçip gidip, siasy tutsoglary barysyny bo adylanda, azatlyga çykýar.

Sapar aga Iran ýaly köp milletli ýurtlerde demokrasy hem adalaty orna magyna asly beweti, imperýalistlery “a a millet-çiligi” güçlendirip, millet ara dü ün megi we o y magy ö ini almagy bilip eýle diýerdi: “Pählewi režimi klonialistleri dikmesi bolan açy awanist-leri režimidi, we aýratnlyklary sosýalist hem dinçi awanistler-den az dälde. Olar yzagalak rasisti dü ünjeler bile ba ga halklary ýa kesekiler tarapyndan dili üytgedilen we gaýtadan ö ki diline geçmeli diýerdiler, ýa-da hiç bir hak-hukuka laýyk däl gelmi ek bilip ýigrenerdiler. Olar, ba ga dilde gepleýän watanda laryny xyýallaryny amala a magyna uly päsgel bilip di e ermenilere

öz dilinde mektep açdyrdylar. Pählewiçi awa-nistler özlerini almanlylar bile bir yrqdan bilip alman yrqçylary bile ö den arkala ykly gatna ykda bolup gelyärler. Di e eýle bolany üçin Reza a häkimiýeti i lisleri plani bile eýelände bolsa Hitler hökümeti güýçlendigiçe arkala masini ol bile artdy. Onu bu ýolda çenden a a gaty gitmesi alman fa izmina bile aldymberdili söwe ip duran döwletleri irana kürsöp girip okopir(e gal) etmege mejibur etdi.

Sapar dädeden hökümeti köp türkmeni tutup tehranda tut-sog etmegini sebebini soramyzda, eýle gürrü beripdi: Hökümeti ýörite organy türkmenleri biri-birine ýazýan hatlaryny barlap durmak bile, olary aralarynda bolup geçýän milli haq-huquq baradaky gürrü lerden habarly bolup olary haq soramaz ýaly etmeli diýip karara gelyär. ol esasda köp adamy tutup Tehranda tutusog etýär. Bu haqda ýenede bir my -my bardy olam eýle: Hökümet plany boýunça milli mejilesi her saýlawynda Mämet Axun Gürgenlini yeke-täk kandidat görkezip parlamente türkmenleri wekili edip getirýärdi. Türkmen studentleri bu i e gar ylykda indiki saýlawda Dr. Abdulraxman Färzanany kandit etmeli diýip gürrü etýärler. Olary bu pikri il içinde ýaýylyp goldanyp ba lanýar. onda Mämet Axun içiri i ler ministerni ýanyna baryp, “bu hereketi edýänler milli haq-huquqy ara atýan pantürkistler” diýip garalýar we “wagtynda olary ö ini almasa yz so ra hökümete uly i bolar” diýip duýdyry berýär. Hatda para hem beripdir diýilýärdi. ol mahal irani tanymal ynqylabçy ogly, "dünýä" adly ylmy-teoretiki žurnaly ba redaktory, 11 bile 12-nji klaslarda fizikden mugallymym, Dr. Tägi Ärany³ eginde leri bile tutsaghanada eken. Olary sany 53 bolany üçin irany çagda taryxynda "elli üçler

3- Ynkylabçy alym Dr. Ärany 1301(1922)de mejlisi karary bile Alman a iberlen 60 okuçy biri. 1928de Berlin universitesinde dok-torany imiden alýar. Watada lary fikirini ösdirmek ýolunda 1304 den ijtimai, pelsefi, psixologyky we tebigy ylymlar(fizik, imi,...) dan kitablary, makalalar we oku kitablary ýazyp hem çyky lar edip durup köp i bitirýär. Dünýä žurnalyny Few.1934 den ne ir edip ba laýar. 1937de tutulyp köp gynanylýar, 36 ýa (1939)da awy berip öldirilýär.

topary" diyip tanalýar. Ol topary içinde Annagylyç Babai adly türkmen-de bardy. Bu topar zyndandan bo anlaryndan so "irany tuda(halk) partiasyny döretdiler. Annagylyç bölge jogabkäri Ahmad Gasymy bile o y many ondan çykyp "irany demokrat partiasy"-na girdi. Dr. Ärany 1316da tutulyp tutsaghanada öldi-rilýär. Milleti azärbäýjan bolan Dr. Ärany zyndanda türkmenlere özi izi komonist dise iz bar bolan kanuna görä magzimom 10 ýyl kesiler, ýogsa size degi li madda bolmany üçin ykbaly yzy a kesgitlemeli bolar olam köpi ize atuw jezasyny berer" diýär. Onu bu maslahaty türkmenleri ikä bölýär. Bir bölegi "öldirse-lerde özimize komonist dimeris" diýärler, ba galary bolsa onu maslahatyny kabul etýär. ol tutha-tutlukda türkmen studentleri ol sanda harby fakultede okaýanlary-da tutýarlar. onda men-den di doktary Abdulraxman Färzanany tanayarmy ? ýa tür-kistan žurnaly(türkistanly siasi bosgunlar Berlin äherinde ne ir etýärdi) oqady my? USSR-de boldu my?we .m. sorglary soradylar. Men olary soraglaryna dogry we dykgatly jogap berdim meselen ýa türkistan žurnaly gazakça ýazylany üçin oqap bilmedim didim. Meni uzak saklaman oqaýan ýerime iberdiler. Ylýas Magtymyny iki aýdan so bo atdyp, galanlary saqladylar."

Sapar däde go unda gulluk eden döwri barada eýle gürrü beripdi: "Iki ýyllyk harby fakultäni tamamlap bir ýyldyzly äfser boldum. Ilki meni iran buluçistanyny Mokran(bu ady so ra üýtgedip iran ähir edildi) äherindäki atly go un bölümüne iber- diler. Ol bölgäni hawasy köp yssy bolany üçin ýel maýa düýe-leri at ýerine gullanylýardy. Yrza a gaçyp giden mahaly men pakistan buluçistanyny serhedine ýaqyn bolan Xa ährindäki kazarmada gulluk etýärdim. Iki ýyl so ra tehrany demir gazy-gynda ýerle ýän Abbas abad kazarmasynda amerika ýarglaryny öwrenme kursyny iki ýyl oqadym. Bu kursy üstünlikli tamamlanym üçin äfserlerden etekde durýan derejelilere geçirilýän klas-laryna mugallim

etdiler. Edil ol ýyl azärbäýjany demokrat figasy adly partia iranda bar bolan kanuna salgylanyp Töwriz ährinde ýerli mejlis we ýerli hökümet döretdi. 1325(1946)-nji ýylda harby universite açylanda, oqap maýor(särgord) bolup ýe-nede gorhana iberildim we Iran go unyndan franse, ors, swed we çek ýaraglaryny ta lap ýerini amerika ýaraglary bile üpjün etmek i ine gatna dym. Bu prosany gidi inde gerek bolup ýene bir ýyllyk ýöritele dirlen kursy harby universitede geçirip Kermandaky divizia(le ger) we ol ýerdenem 1327-nji ýylda Fars welaýetin merkizi bolan irazdaky diviziany gorhasynda ýüz beren partlamany barlamak üçin ahy ýörite buýrugy bile iberil-dim. 1332(1953)-nji ýylda a öz tarapdarlary bile hökümeti doly eline almak niýeti bile ba wezir Dr. Mohammed Musatdygy gar ysyna döwlet agdaryl ygyny geçirende, men irazdadym. Bu waqa irany çagda taryxynda uly ähemiýete eýe bolany üçin gi räg gürrü bereýin: Reza a gaçyp gidende, ol zalymy miras dü eri bolan uly ogly Mohammed Rezany parlament karary bile a yglan etdildi. Ba ga bir tarapdan e gal edilen Iranda dörän demokratik atmosferada dürli partiýalar ýüze çykdy. Olar 1285(1906) däki mä rutiýet ynqylybyny kararnamasy we esasy ganun boýunça ahy güýjüni çäklendirmegi, we ýurtda di e ganun höküm sürmegi dowamly talap edip durdylar.

Irany okopirlän(e gal eden) döwletler öz aralaryndaky kararlaryny biri uru gutarandan so 6 aý içinde go un birliklerini çykarmagydy. Ikisi wagtynda çyqardy welin USSR irany demirgazygyndaqy nebit ýataglaryndan ortak nebit gazyp çyqar-magy ylala ygny talap edip, go un birliklerini çyqarmaqdan saqlandy. Bu talaby irani içinde di e tuda(halk) partiasy goldap "irani günortasynda I listan bile edil i ýaly demirgazygyndaqy nebit ýataqlarynydan USSR bile ortak peýdalanmaly diýin ygary berdi. Emma Dr. Musatdygy ba tutanlyk edýän milli frond “nebiti milli edip doly döwleti kontrolyna geçirmeli” diýin ygary berdi. Bu waqadan bir ýyl

ö azərbaycan demokrat partiasy ýol ba çylygynda töwrizde dörän ýerli mejilis we ýerli hökümet, merkezi hökümetden mä rutiýet ynqylabyny karar-namasy we kanstitutsia(esasy kanun) boýunça milli azlyklary awtonomiasyny kabul etmegi talap etdi. Emma Tehran hökü-meti imperýalitleri maslahaty bile USSR-i ertini kabul etdip ba weziri Moskawa iberip ylala yga gol çekdirip, ardyndan go un sürüp Azərbayjany gana çaykady. Aýdyl yna göre ol waqada, ýerli ilatdan 15000den köpiräk öldirilip 30000 çemesi-de gaýraqy Azərbayjana gaçypdry. Azərbayjandan so ra Iran kürdistanyny demokrat partiasyny Mahabad äherinde guran awtonom hökümetini-de agdardy. a bu üstünliklerden so atasi kemin hökümeti doly öz erkine geçirmegi küýüne dü di. Onu gar ysyna bir näçe partialar irany tanymal hukukçy(yurist)sy hem milli axsiýeti bolan Dr. Muxammet Musatdygy ýol ba çy-lygynda milli jephe(front) döretdiler. “Milli front” demokratik prinsiplerden ugur alyp ganun boýunça ahy güjüni çäklendir-megi, we nebiti gazyp almagy da ary ýurtly firmalaryny golun-dan çyqaryp milli etmegi(döwlet kontrolyna geçirmegi) esasy maksatlarydan diýip jar etdi. Halk köpçiligem bu maqsatnamay halany üçin saýlawda parlamenti kürsilerini köpisini “Milli front” eýeläp Dr. Musatdygy ba lygynda ministeler kabinetini gurdy. Dr. Musaddyq mejilisten ynam oý alyp halka beren sözlerini amla a yrmak ugrunda nebit senagatyny milli etdip I lis firmalaryndan doly döwlete geçirdi(1329.12.29) we“milli nebit ereketini”döretdi. Emma milli front häkimiýetini döreden demokratik ýagdaýyndan USSR tarapdary “tuda partia” güýçle-nip alternatiw hala gelmegi günbatary hawatyrlandyrdy. Bu meseleden a we açy awanistler peýdalany, go un içindäki adamlary bile 1332.05.25(1953.08.16) günü döwlet agdaryl ygy geçirjek boldular. onda bizi gizlin guramamyz Dr. Musatdyga

4-Sapar dädä çyn ady Muttagy we Xosro Ruzbäni polisa aýdan di-ýipdi.

5- irazda oba hojalyk edarasynnda i län T.Rezagy.

habar ýetirip milli frontçy äfserler bile bilelikde ö üni aldy, a-da Bagdada gaçyp gitdi. Emma açy äfseler USA-ny täze plany bile 3gün so ra(19.08.1953) gaýtadan hereket edende, äfserleri gizlin guramasy tuda(halk) partiany islegi bile olara kömek berip maqsatlaryna ýetirdi. Netijede 12ýyl bäri dowam edip, çu la maga ugran demokratik döwür, garbo arky kömegi bile ýok edilip ýenede “ açy pan farsistleri diktator režimi” zor bile Irana häkim boldy we pan farsist bolmadyk partiadyr jemiýetden ba galary gadagan edip gaýdusyz yzarlanyl durdy. a bu üstün- ligi ükrüne derejeleri artdylanda ma a gupba(serhe) derejesi berildi. Musatdygy döwleti agdarlanda tutulanlara we gaçyp yören belli tudeileri gizlemege guramamyz kömek etýärdi. irazdaky bölümni jogapkäri bolanym üçin tude partia ol ýerdäki gaçyp yören jogapkärini gizlemeli boldum⁴. Ony 1333-i ba larynda bir türkmen dostumy ⁵ öýünde goýdum. Dostum bir näçe gün so -ra oturan jaýynda polisi ýörite bölümni i käri oturýanlygyny habar edip Tabe i äkit didi. Ony bir sergodu öýünde goýup ö ki öýe gaýdip barmaly dældigi tap yrdym welin

6-Gajar kö gi. Bizi gizlin guramamyzy 1333(1954)-nji ýyly tomusynnda üstünden baryllyp, agzalaryny tutup ba lady. onda men gizlenip ýeti dim we guramamyzy lideri Xosro Ruzbeh bile ara gatnasykda bolup onu maslahaty bile sentiabyr1954de USSR-e sygyndym."

7- Kümmet gawuz äherindäki žandarmerini ö inde bolan çakna- ýkda ye ilenlerinden so Azärbaýjana, ol ýerdäki yerli hökümet ýykylanda USSR-e sygyndy. Komonizm ylmyny doly öwrenjek bolup 2gezek partia ýokary mektebini Moskowade okap, bir yerli aýal bile öýlenip Iwanof äherinde mugallymçylyk edip ol yerde ölip galdy.

8- Kümmet gawuzy ähär edarasynnda(ähärdary) i leýärdi, 1340-nji yllarda gaýrak geçidi. Ukrainada okap öýlenip galdy. USSR ça yp Türkmenistan gara syz bolandan so Nebitdag ährine gelip i ledi.

beren sözünde durmany baryar we gijä ýary dökülip dostumyda tutýarlar. onda heleýi serhe Frahata „biz tuda däl Tabe i serhe Hatibi getirdi" diýär. Gije dökülip tutdylar we ertiri tehrandaky “Gasre Gajar”⁶ zyndanyna göterdiler. Ol ýerde serle - ger(general) Dewanlu ma a kömek etdi. Bir näçe gün içinde go uny 2-nji bölümni ba lygy serle ger Garaney tutulan äfser-leri bir bir çagyrdy, men bile bir sagatdaxy geple ip halas etdi. Sapar däde 1327(1948)-nji ýylda öýlenýär, aýaly merhum Patma ye ge 3ýyl so ra(1957de) iki gyzy bile awrupa üstünden USSR-e geçýär we A gabatda ýa amaly bolýarlar. Sapar aga paxyr TDU(türkmen döwlet universitede taryh-hukuk fakulteti tamamlap “TSSR ylymlar akademiasy”-ny taryx institutunda i läp, kandidatlygy goraýar, we ol ýerden-de pensia çykýar. A gabatda iki ogly bolýar welin öýlerinde fars(pars) we ors dillerinde gürlä ileni üçin oglanlary türkmen dilinde ýag y gep-läp bilmeyärdiler. Bu haqda bir gezek gürrü ara gelende, “biz gaty ýal y dyq bizden-de beter Horosan äfserlerini 1324(1945)-nji ýyldaky ýaragly gozgala yna gatna an särgord(maýor) Abdolraxim Nedimi⁷ we Dr. Musa Magtymy⁸ daxyly ýal y dy-lar. Mundan beýläk türkmen oglanlary beýle ýal y lyga ýol ber-mäni eýsem öz milli degerlerine esasanam dil, kultur, we sungat- laryna eýe çyqmagy ba arsynlar” diýip arzuw etdi. 80-nji(h. .60-njy) ýyllarda gaýrada siasy bosgunlyqda ýa ýan türkmenleri arasynda, 1357(1979)-nji ýylda düýbi tutulan türkmen halkyny medeni we siasy ojagyna zamana laýyk täze maz-mun bermek prosasynda 3 dürli pikir aqymy yüze çyqdy: bir akym ö kisi kimin gümirtik halatda "iran halkyny pedailerini guramasy" adly partiasyny karamgynda galdyrmak, ýene biri bolsa siasy partia bolup çyqmagy, 3-njisi bolsa ojagy ady ýaly medeni we siasy mazmunly gara syz front formunda iran türk-menlerinden medeni-siasy ynançlylary öz içine alyp arqala dyr-makdy. Bu üç akymy wekilleri Sapar dädäni öz taraplaryna çekmek maqsady bile yörite du u yp, pikirleri haqynda düşün-diri ler berip soraglaryna jogap berdiler. onda ol paxyr sabyrly-lyk

bile olary di läp, so ynda öz pikirni-de açyk orta atdy. Ol medeni we siasy ojagy front mazmunly görýänleri o aýlady hem ojaga agza bolmagy talap edip eýle gürrü beripdi: "Men bu güne çenli äfserler guramasyndan ba ga hiç bir ýerde agza bol-madym. Biz mahajirätde(bosgunlykda, imigrantlykda) hem öz guramamyzy saqladyq, men-de aktiv agzasy bolup gatna dym. Indi welin öleni öldi, galanlary-da herisi bir ýerde garrap galdy. Siz öz jemiýeti izi ösdirjek bolu . Taryx, dil, edebiyat we sun-gatymyza, umuman kultur pudaklaryna hem üns berip duru . Meselesiz topar hem toplum ýoqdur, meselelere mantaqly(logig) we medeniýetli çemele megi ba aryp, güýç bolup bilse iz hasa-ba alynarsy yz. Egerde meseleleri ize ehsasi(duýgysal) çemele -se iz, hiç biri çözilmez gaýtam köpeliş jemi izi pytradar. Elbet-te men-de elimden gelen kömegi wezipe bilip gaýgyrmaryn".

eýlelik bile Sapar däde 1367(1988)-nji ýyly tomusynda "Türkmen halkyny medeni we siasy ojagyny agzasy bolup, ömrüni sö yna çenli A gabat bölümi bile gatna dy.

Sapar däde pahyr 24.12.1373(15-nji mart 1995) günü A gabat äherinde aradan çykyp, Kö i obasyny ýanyndaky gonomçylykda topraga berilýär.

Ýatan ýeri ýagty bolsun, ýady ýüreklerde ebedi ýa asyn.

Ý. Kor

Berlin, 23-nji april 1995

Email: hamraq@yahoo.de